

.....
of personal names, most of them originating from the Christian calendar, as well as the surnames caused by occupation (profession).

Keywords: surname, anthroponym, Sosonka Volost.

Гребенева В.А. Семейный массив Сосонской волости Винницкого уезда (на материалах Государственного архива Хмельницкой области)

В статье рассматривается семейный массив Сосонской волости Винницкого уезда (на материалах Государственного архива Хмельницкой обл.). Автор акцентирует, что к Сосонской волости (по состоянию на 1.01.1869 г.) Винницкого уезда входили села Сосенка, Стадница, Сальник, Лысеевка, Сыболивка. Прослежено формирование местных фамилий, сосредоточено внимание на проблеме их происхождения. Установлено, что наибольшую группу составили фамилии, основой которых служили личные имена, в основном из христианского календаря, и фамилии образованы по роду занятий (профессии).

Ключевые слова: фамилия, семейный массив, антропоним, Сосонская волость.

Статтю подано до редколегії 24.12.2016 р.

УДК 39(477.44-22)«195-196»

І.М. Батурева

**КУЛЬТУРНО-ГОСПОДАРСЬКИЙ КОМПЛЕКС СЕЛЯН СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ 1950 – 1960-Х РР.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЕТНОГРАФІЧНИХ ЕКСПЕДИЦІЙ)**

У статті висвітлено особливості культурно-господарського комплексу селян Східного Поділля 1950-1960-х рр., трансформацію таких елементів матеріальної культури як поселення і житло, система харчування, побут, заняття населення. Особлива увага приділена впливу колгоспної системи на умови життєдіяльності подільських селян та деформацію усталеного способу життя сільської родини Вінниччини досліджуваного періоду.

Ключові слова: селяни, житло, побут, система харчування, розпорядок дня, заняття населення, присадибне господарство, колгосп.

Культурно-господарський комплекс, як сфера матеріальної культури етносу, дає можливість отримати знання про етногенетичний розвиток народу. Його вивчення стає можливим лише з урахуванням локальних, регіональних особливостей. У цьому дослідженні зупинимося на життєдіяльності селян Східного Поділля 1950-1960-х рр., оскільки саме цей період є ключовим з погляду закріплення «радянського способу життя». Під впливом державної політики і всеохоплюючої ідеології, які базувалися на так званих «нововведеннях» і «вдосконаленнях» в економіці, культурі, соціально-побутовій сфері, розпочалися докорінні деформаційні процеси в українському суспільстві. Вони вплинули, насамперед, на аграрний сектор і сільське населення, призвівши до чергового етапу трансформації традиційної культури українців.

Щодо історіографічної бази даного дослідження, то зауважимо, що, з одного, боку є ряд праць з історії українського села зазначеного періоду таких авторів як І. М. Романюк [1], Г. Г. Кривчик [2], С. С. Падалка [3], Л. Ф. Лисак [4] та інших, в яких проаналізовано вплив державної політики на економічну, соціальну та політичну ситуацію на селі, а з іншого боку, у них не відображені трансформаційні процеси у матеріальній та духовній культурі селян. Тому у даному студіюванні робимо акцент на культурно-господарський комплекс селян, як сукупність таких елементів матеріальної культури як житло (інтер'єр та екстер'єр), система харчування, побут, розпорядок дня, заняття й інші важливі елементи повсякденного життя родин селян-колгоспників.

Щодо джерельної бази, то для розуміння відповідності між політикою держави і справжнім життям людей варто залучити, насамперед, «усну історію». Тому основним джерелом дослідження є дані польових досліджень, речові та фотоматеріали, зібрані автором у етнографічних експедиціях сіл Вінниччини (Калинівського, Літинського, Козятинського, Погребищенського, Жмеринського, Вінницького, Тиврівського, Липовецького, Шаргородського, Теплицького, Ямпільського р-нів). Додатково, для підтвердження репрезентативності дослідження, нами були залучені архівні матеріали погосподарських книг сільських рад, які містять різного роду статистичну інформацію про присадибні господарства селян досліджуваного періоду.

Найвиразніше зі способом життя людини пов'язане житло, саме в ньому виразно відображається екологічне середовище, господарська зайнятість населення, рівень задоволення побутових потреб людини. Декларативно у 1950-60-х рр. держава «дбала» про

покращення житлово-побутових умов на селі, але між їх реальним станом і звітами державних органів була разюча відмінність. Так, офіційна статистика дуже сухо повідомляє про кількість селянських родин, забезпечених власним, новим житлом, і надає інформацію про матеріали, з яких були побудовані селянські хати в областях [5, с.29]. Як свідчить аналіз погосподарських книг та усні опитування селян, більшість родин мешкали у хатах, збудованих до 1918 р. (58%). Кількість членів українських родин, що проживали в одному будинку, в середньому складалася з 4-5 осіб двох-трьох поколінь, серед єврейського населення кількість осіб одного домогосподарства сягала 8-9 осіб, з чого можна судити про незадовільний медико-санітарний стан житлових приміщень [6].

У 1950-60 рр. переважали 2-3 кімнатні хати (світлиця, спальня, кухня) із сіньми, іноді коморою (невеличкою), добудовували також веранду або ганок. Планування житлового будинку було надзвичайно простим. Вікон в хаті було четверо, двері – вхідні, хатні (переважно подвійні), в комору. Між кімнатами в хаті дверей не було з метою рівномірного поширення тепла у житловому приміщенні від опалення печі й грубки, які розміщувались у кухні [7].

Традиційно хати на Вінниччині були каркасної («стовпової») конструкції, глиняні, а з появою цегли, їх почали обкладати нею. Нове житло будували одразу з червоної цегли, щоправда, рідко, бо це було дуже дорого. Найбільш активне будівництво нового житла у селах спостерігалось лише з 1970-х рр. [8].

Покривали хату традиційно – сніпками соломи. У селах України у 1957 р. нараховувалося 2,9 млн. хат із солом'яною покрівлею. Систематична допомога мала надаватися державою в заміні солом'яних дахів на черепичні. Натомість у селах Східного Поділля більшість хат так і залишалися під соломою ще до кінця 1960-х рр., а то й довше [9]. Зрідка покривали дахи черепицею, яку виготовляли самостійно у селах місцеві гончарі [10]. З 1960 рр. на покрівлю хат почали використовувати також «бляху, її потім смолили чи красили», оцинковане залізо (зі звичайних розігнутих і вирівняних ночов) [11].

Проблемою було забезпечення селянських осель теплом. На зиму хату ззовні утеплювали – обкладали гілками дерев, листям, бур'яном, «вудинням» картоплі, кукурудзинням. Хата нагрівалась від печі, грубки, палили у печі кожного дня зранку, а в холоди ще й увечері. Дрова використовували рідко, головним видом палива був хмиз, гілки сосни, стебла соняшнику, бур'ян, солома, кінський кізак [12].

Інтер'єр подільських жител налічував невелику кількість меблів, але їх вистачало для повсякденного використання. Головними в інтер'єрі були: піч, грубка, лежанка, піл («тапчан») – дощаний настил, який використовували, як ліжко. Стіл був один (зафіксовані різні форми: готичний стіл (1,5–0,8см), квадратний, стіл з шухлядами), стояв коло причільного вікна; довга лавка (широка дошка на ніжках) стояла уздовж стіни; стілець стояв біля столу; мисник висів біля дверей; жердка з дубової «ломаки» для вивішування одягу; скриня («шлябан»), частіше, тепер стояла не у світлиці, а в коморі; у деяких селян почали з'являтися шафи, виробництва місцевих майстрів, рідше куплені (з середини 1960-х рр.) [13]. Підлога на початку 1950-рр. часто була земляна чи вимашена глиною, застелена плетеними з ганчір'я круглими килимками, до кінця 1960-х рр. в більш заможних селян все частіше зустрічалася дощана [14]. Обов'язковим елементом української сільської хати залишалися ікони: «образи чіпляли кругом – над вікнами і по стінах. Були в людей вугольнічки, вмуровані в стіну, і ставили туди ікони, квітку, дідуха. Цьвахи (гвіздки) билися біля гобразів і чіплявся над ними вишитий рушник». Вікна завішували саморобними білими «фіранками» (паперовими або з тканини), купленими «тюлями». Частіше почало з'являтися в інтер'єрі дзеркало, «вішали в рамочці коло мисника» [15].

Важливим елементом побуту селян досліджуваного періоду стала електрика. Електропостачання у села тягнули з райцентрів, у ближчих до них воно з'явилося до кінця 1950-х рр., в решти – лише до кінця 1960-х рр. До появи у селі електрики для освітлення використовували свічки, виготовлені власноруч із воску, каганці або керосинові лампи. «В каганець налита карасіна, 8й номер – слабше горіло, 12й номер – дуже було видно» [16]. У кінці 1950-х рр. до сільрад Вінниччини протягли телефонну лінію та встановили радіоточки. З 1960-х рр. у заможніших подільських селян почали з'являтися перші маленькі телевізори («Весна», «Рекорд»), до їх хат сходилися люд з усього кутка чи вулиці [17; 11]. Основна роль у доведенні «цивілізації» до села покладалася на колгоспи [18, с.181]. Тому вирішення соціально-побутових проблем села залежало, насамперед, від керівника колгоспу. Так, наприклад, у 1960 рр. завдяки старанням голови колгоспу Ярошека В.К. село Миколаївка Козятинського району було радіофіковане, побудовано електростанцію, млин, водокачку, побутову майстерню, школу [19, с.129].

Щодо господарських споруд селянського двору, то вони відображали традиційні заняття селян землеробством і тваринництвом. Це – комора, хлів, курник, клуня, погріб. Ямні погребі замінили низхідні, а також з'явилися нові – підвального типу під господарськими приміщеннями,

як правило, робили їх у господарстві декілька (для надійнішого приховування продуктів від «чужих рук»), як наслідок уроків радянської влади).

У окремих подільських селах було вкрай мало криниць, а отже, існувала проблема з постачанням холодної води, не кажучи вже про гарячу, якої тут нема і по сьогодні; усі хати не мали каналізації; туалет («гоборна») знаходився надворі. Щоправда, засоби гігієни (мило, зубний порошок, шампунь) у післявоєнний період вже були доступні селянам, але частіше обходилися без них. Мились просто у воді, раз в тиждень, найчастіше в суботу, вмивалися щодня. Обов'язкового щосуботи купали дітей (в ночвах або баліях). У теплу пору року найкращим місцем для купання і миття була природна водойма. Переодягалися раз на тиждень: «Я не знаю ні хералю (февреля, лютого), ні миралю (марта, березня), дасть Мокрина (ім'я жінки) 4 сорочки – знаю, що на місяць» [11]. «Нас Бог милував від вошей, а от у Марусі Явдошиної були. Ми бідно жили, но прали, і ні в кого з нашої сім'ї не було блохів і не було вошей, вони нас гобминали. А в кого були, то милися душовим милом, а потом гоцитом і вони дівалися» [15]. Сільські громадські лазні були великою рідкістю (у с.Павлівка Калинівського р-ну така з'явилася після війни). Більшість селян зубним порошком та щіткою у 1950-60-ті рр. не користувалися, використовуючи такі природні засоби очищення, як морква, яблука тощо. Чистили зуби також смолою з дерев сосни, сливи, вишні, жуючи її. Отож, рівень побутових, санітарно-гігієнічних умов подільського села довгий час залишався на низькому рівні, особливо у порівнянні з містом.

Особливістю занять сільського населення Східного Поділля досліджуваного періоду є поєднання праці в колгоспі та домашнє присадибне землеробство, тваринництво, ремісництво. Із досліджених домогосподарств майже всі мали у приватній власності землю. Селяни-колгоспники мали у власному розпорядженні до 50-60 соток землі. У кожному з сіл було близько десятка дворів безземельних одноосібників, а деякі з них мали по 15-22 сотки землі. Протягом 1950-х рр. простежується динаміка зростання мінімальних земельних наділів присадибних ділянок від 15 до 38 соток у селян, які перейшли працювати у колгосп [6; 20; 35; 36; 37]. У селян же, які не виходили на роботу у колгосп чи переходили працювати на інші підприємства, відбирали землю, могли переорати навіть уже засаджений город [21]. У господарствах із середньою величиною присадибної ділянки (0,3га) вирощували картоплю (0,22га-0,25 га), городину, а у великих землегосподарствах – ще й інші культури (ячмінь (0,02га-0,05), жито (0,06 га-0,08 га), коноплі (0,01 га-0,03 га), буряки (0,01 га-0,03 га), просо (0,01 га-0,03 га), квасолю (0,01 га-0,02 га), мак (0,01 га), конюшину (0,01 га-0,03 га)), частину угідь використовували під сінокіс та сад.

До середини 1950-х рр. садівництво на Вінниччині ще не отримало масового поширення. І хоча селяни вирощували вишні, сливи, яблука, груші, проте лише 6% домогосподарств мали по 5-10 дерев, решта – 1-3 дерева. Часто їх не зазначали у описах погосподарських книг, щоб не платити податки [6; 20].

Важливою галуззю для селян завжди було тваринництво. Характерною ознакою приватних господарств повоєнного періоду була відсутність будь-якої тяглової сили (лише декілька сімей у селі мали коня). У 1950-52 рр. переважна більшість господарств мала корову, іноді ще й телицю, свиню. Щодо інших тварин, то, як правило, бідніші родини утримували кіз. Лише ¼ господарств тримали поросся. Бджільництво також не було поширеним – кілька осіб з села мали пасіки. У 1960-ті рр. кількість худоби у селянських господарствах значно зросла і кожне з них займалося тваринництвом і птахівництвом [22].

Харчування подолян базувалося на продуктах, отриманих у власному господарстві. Велику роль у харчуванні відігравали овочі (картопля, капуста, буряк, цибуля, часник, огірки), бобові (квасоля, горох). Основним інгредієнтом в харчуванні селян була картопля, вирощування якої поступово від 2-3 соток збільшилося протягом досліджуваного періоду у 10 разів. Вона стала «другим хлібом» і замінила традиційні страви української кухні із зернових культур. «Самі господарі копали, потім горали кінями, а боронами скородили. Удобрювали землю гноєм, попелом, кураками. А як з госині вигорано, то нависні культивували. Садили бараболю вручну, накопували лопатою....» [15]. Із насіння конопель, а з 1960-х рр. із ріпака і соняшника виготовляли олію. Коноплі перестали висівати приблизно на початку 1970-х рр., коли зникла потреба у виготовленні домотканого полотна для пошиття одягу. Готуючись до зими, продукти заготовляли: квасили в діжках капусту, огірки, помідори, яблука; парили пелюстки капусти, які перекладали огірками. Сушили у печі сушеню (яблука, сливи, груші), гриби «на лізці» або у сушарці. Консервування почало поширюватися у селах з кінця 1970 рр., частково витіснивши квашення.

Істотну роль у харчуванні відігравало молоко. Споживання м'яса було обмеженим, переважно на великі свята, у неділю. Для зберігання його засолювали в «боднях» (великих діжках), переробляли на домашні ковбаси, кров'янку («кишку»), решту продавали. Яйця здебільшого також продавали.

Оскільки з 1950-х рр. у колгоспах була запроваджена праця за трудовні, а грошова оплата праці розпочалася лише з 1966 р., то основним джерелом отримання коштів для селян-колгоспників був продаж власної сільськогосподарської продукції на ринках у райцентрах (сало, м'ясо, масло, сметану, сир, молоко, яблука, моркву, картоплю). Самі ж селяни «на базарі не купляли, старалися, щоб усе було своє, так як грошей до 1950 р. хватало тільки на одяг та взуття» [23]. «В нас було завжди все своє – бараболька своя, гоїрки свої, і капуста, і морква, і бараки. Тримали корову, то своє і молоко, і сир, і сметана, і яйця. Хочеш м'яса, то тримай свиню. Правда і наробитися біля всього тра, але ж земля є, то гріх щоб стояла, пустувала» [24]. «Тяжко було, ...як не хватало всього, ні їсти, ні вдягнутись, ...помню, що зерном тоді платили, якісь гроші давали і ще шось там...» [25], «...дали два мішечки якогось не зерна, а посліду, пачечку сахару і всьо. ...потом дід став тракторістом, і ми получили хліба трохи, от так і бідили, дуже було страшно» [26]. Отож, у селян протягом тривалого періоду склалася життєва необхідність все самостійно вирощувати і виробляти для власного споживання.

Додатковим заняттям та джерелом доходу для селян було також ремісництво, виробу якого можна було продати чи обміняти. Чоловіки традиційно для Вінниччини займалися деревообробництвом (теслярством, столярством, бондарством), гончарством, пошиттям взуття. З ремесел найбільш поширеним серед жінок у 1950-60-х рр. було ткацтво та пошиття одягу. На жаль, частина ткацьких верстатів у центральній і північній частині Вінниччини були знищені під час війни, а у південних районах збереглися майже в кожному господарстві [27]. «Як було мені років зо дванацять, то я вже портняжила (шила). Вилізла із братом меншим на піч і пошила із старої сорочки, з рукавів, штани і безрукавочку» [15]. Щоправда, вільного часу для ремісництва у селян не було: «літом в штири часа, в началі п'ятого тай падйом кужіля прости, обізатільно жінкам, потом вони готовлять сніданок, а чоловіки, якщо вони були в гобісті, йшли по в'язку дров у ліс, щоб було чим палити. Літом ходили ше в поле і гобідали в полі. Брали з собою печану бараболю, кусочок хліба, воду засолодяну в пляшці – оце й був наїдок. Пообідали і знов робити у полі до смеркання. Прийшли ввечері, тяжко ноги болять, повечеряли і крутят перевесла (госока перекручена, щоб в'язати снопи) і лягають спати, кимарят трохи і знов в поле» [15]. «Літом все сило йшло в поле, а молоденькі дівчатка лишалися коло хати – корову видоїти, як на гобід з лісу вернеця, курам їсти дати, свиню нагодувати. Цим дівчаткам жінки приносили діток маленьких і вони їх бавили. Садки такі були. А молодьож тоже в поле йшла і помагали всьо, шо треба» [7]. «Працювала в колгоспі 38 років...від 7-ї ранку і поки видно на дворі, а жнивими – то й цілими ночами. В гарячу пору, то й без вихідних, а так – то 6 днів на тиждень» [28]. Як бачимо, відбувалося неприкрите пригноблення соціально-правових інтересів селян. Колгосп безпосередньо фізично виснажував людей, порушив усталений розпорядок дня селян, змінив систему харчування, позбавив права на нормальне особисте життя, виховання дітей; опосередковано знищував традиції відзначення родинних і календарних свят, які витіснялися роботою у колгоспі.

Повної деформації у 1950-1960-х рр. зазнало становище жінки, матері. У післявоєнному селі і на кілька наступних десятиліть вона стала головного робочою силою. У більшій частині господарств за 1947-1959 рр. головою двору записували жінку, навіть якщо у господарстві проживав чоловік (син, зять) [29, с.196]. Це свідчить, з одного боку, про високий гендерний статус жінки, її авторитет у сім'ї, громаді, активну участь у господарській та громадській видах діяльності. З іншого боку, соціальні функції жінки у досліджуваний період розширилися від хатніх, домашніх клопотів до «радянських земельних повинностей у колгоспі, на полі, фермі», відбулася також фемінізація професій. «Працювала спочатку в ланці, потім пройшла стажировку на німецькому «Фордзоні», а тоді робила на тракторі «Білорусь»» [30]. Якщо традиційно жіноча робота була фізично легшою, від чоловічої, то тепер на жінку лягли функції і власне жіночі, і чоловічі. Все це змінило ставлення селянських сімей до функцій дітонародження та виховання, деформувало традиційні етнічні норми народжуваності, що позначилося на зменшенні кількості дітей в селянських сім'ях (від 5-6 дітей, народжених у 1930-1940-х рр. до 2-3 дітей народжених у 1950-1960-х рр.). У колгоспно-кріпацькій системі не було місця й дітям: широко використовувалася праця підлітків віком з 12 років; оскільки дитсадки були лише у великих селах, то матері були змушені брати зовсім малих дітей з собою, часто ризикуючи їх здоров'ям і життям. «Мама мене туда (на колгоспне поле) ше в бесагах несла. В одну бисажину брала їсти, води, а в другу мене, ...покладе під кланьюю (зв'язані, складені навхрест снопи), ...жали ще в ручну пшеницю, до машини возили, а тоді шось машина загорілась, і начала стерня горіти і знаю, шо мама прибігла та й мене винесла на дорогу, бо пожар, клані горять» [31].

Переважна більшість селян 1950-60-х рр. вимушена була працювати в колгоспі, тільки незначний відсоток жителів сіл мав можливість реалізувати себе поза сільським господарством (школа, дитячий садочок, сільська рада, магазин). Краща ситуація складалася у великих селах, де були підприємства. Наприклад, у с.Мурафа Шаргородського р-ну селяни працювали на місцевому торф'яному підприємстві, плодоягідному та маслозаводах, на кар'єрі у Слободі

Мурафській, цукрових заводах у селах Соснівка і Дербчин [32, с.231]. Декому з селян вдавалося отримати дозвіл чи паспорт для сезонного чи постійного працевлаштування на міські підприємствах. «Надя робила в колгоспній канторі секретаркою, та й допомогла получить паспорт своїй сестрі Любі, щоб та перейшла на Гніванський кар'єр, ...вручну накидала вагонки камінням і пхала їх рельсами до дробілки, бо за це платили більше, чим в колгоспі, ... і вижити з двома дітьми було легше» [33]. «У 23 роки (1969 р.) мені дали бумагу з колгоспу, щоб на сезон поробити на Гніванському цукровому заводі» [34]. Місцева влада, намагаючись зберегти робочі руки, перешкоджала видачі паспортів: «Я була головою сільської ради, то просили паспорт, а я видати не можу, бо мені район приказав – ніяких паспортів. Якби я дала, то голова колгоспу не поставив би печать, бо хотів, щоб люди були в колгоспі. Пригноблювали людей» [19, с.130; 35]. «Ну десь після, як людям дали паспорти, їхали шукати роботи кругом, крім цього колгоспу... хто куди шморгнув, якщо якийсь родич де був» [36]. У пошуку кращих побутових умов та за підтримки переселенської політики радянської влади подільські селяни були залучені до постійних міграцій на Донбас, центрально-східну Україну, а також у Росію та Казахстан [29, с.197; 6; 37; 38].

Отже, вивчення культурно-господарського комплексу селян Вінниччини у 1950-60-х рр. стало можливим з урахуванням неофіційних усних джерел, які багато в чому мають суб'єктивний характер, але дозволяють розкрити мікрорівень сільського життя, з'ясувати вплив державної політики на спосіб життя селян-колгоспників та їх морально-психологічний стан. Аналізуючи різні сфери життя і побуту селян, ми переконуємось, що повоєнні труднощі, підсилені колгоспно-кріпосницькою системою, створили новий для українського селянина «колгоспний спосіб життя», який розпочав так званий процес «розселення села». Вплив колгоспів на життєдіяльність селян був досить суперечливий. З одного боку, колгоспи наближали подільське село до «цивілізації», хоча соціально-побутові норми життя, порівняно з містами, залишалися незадовільними, а з іншого боку, саме колгоспна система призвела до деформації звичного, усталеного способу життя української селянської сім'ї, порушивши ряд її функцій: розірвала генетичний ланцюг передачі етнічних традицій і аграрних знань; порушила стійку модель гендерних відносин у сім'ї, громаді; змінила традиційні взаємовідносин між членами сім'ї, ставлення подружжя до репродуктивної функції та виховання дітей. Незадовільні умови життя селян Вінниччини у 1950-60-х рр. призвели до виштовхування наступних поколінь із сільського середовища, їх стрімкої урбанізації в наступні десятиліття, втрати цілого пласта емпіричних знань та традиційної системи буття селянства, зміни світоглядних орієнтирів та породження маргінального прошарку українського суспільства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Романюк І. М. Українське село в 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ століття. – Вінниця: Книга-Вега, 2005. – 256 с.
2. Падалка С.С. Українське село в контексті тоталітарної держави (60–80-ті роки ХХ ст.) / С.С. Падалка. – Київ: Український центр духовної культури, 2003. – 160 с.
3. Кривчик Г. Г. Джерелознавчі проблеми дослідження соціального розвитку українського села у 60-80-ті рр. ХХ ст. // Український селянин: Зб. наук. праць. – Вип. 5. – Київ-Черкаси: Інститут історії України НАНУ; ЧДУ, 2002. – С. 213-217; Кривчик Г. Г. Розвиток особистого селянського господарства в Україні (60-80-ті рр. ХХ ст.) // Грані. – 2002. – №4 (24). – С. 37-42.
4. Лисак В. Ф. Державна політика як фактор впливу на повсякденне життя українського селянства 50 – 60-х рр. ХХ ст. [Електронний ресурс] // Історичні і політологічні дослідження. Видання Донецького національного університету, історичний факультет. – №5/6 (35/36). – Донецьк: Вид-во Донецького національного університету, 2007. – С. 210-217. – Режим доступу: history.org.ua/JournALL/graf/graf_2010_20/26.pdf.
5. Лисак В.Ф. Спосіб життя селян української РСР у контексті державної політики 1950-х – 1960-х рр. // Наукові праці: Історичні науки. Маріупольський державний гуманітарний університет. – 2008. – Том 76. – Випуск 63. – С. 28-32.
6. Виконком Жданівської сільської ради депутатів трудящих Шаргородського району Вінницької обл. Погосподарські книги 1950-52 рр., 1953-55 рр.
7. Записано від Олійник Анастасії Юхремівни (1921 р. н.), жительки с. Павлівка Калинівського р-ну від 15.03.2008 р.
8. Записано від Коржа Петра Мифодійовича (1940 р. н.), жителя с. Ширмівка Погребищенського р-ну Вінницької обл. від 20.02.2010 р.
9. Виконком Сиваківецької сільської ради депутатів трудящих Липовецького району, Вінницької обл. Погосподарські книги 1962-1964 рр.
10. Записано від Вуйко Ганни Яківни (1923 р. н.), жительки с. Павлівка Калинівського р-ну від 12.06.2009 р.

11. Записано від Ковальчук Марії Василівни (1932 р. н.), жительки с. Матяшівка Літинського р-ну від 26.10.2009 р.
12. Записано від Спринчак Світлани Іванівни (1937 р. н.), жительки с. Довжок Ямпільського р-ну від 2.07.2012 р.
13. Записано від Богуцького Василя Степановича (1940 р. н.), жителя с. Павлівка Калинівського р-ну від 20.09.2009 р.
14. Записано від Олійник Анісії Мусіївни (1929 р. н.), жительки с. Іванопіль Літинського р-ну від 26.03.2006 р.
15. Записано від Климчук Катерини Степанівни (1938 р. н.) жительки с. Павлівка Калинівського р-ну у жовтні 2009 р.
16. Записано від Годзик Тетяни Петрівни (1937 р. н.), жительки с. Сальник Калинівського р-ну у липні 2009 р.
17. Записано від Гуменюк Марії Федорівни (1934 р. н.), жительки с. Ширмівка Погребищенського р-ну від 25.03.2010 р.
18. Рибак І.В. Соціально-побутова інфраструктура українського села (1921-1991 рр.). – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2000. – 304 с.
19. Батирева І.М. Аграрна культура чеського та українського населення с. Миколаївка Козятинського р-ну на Вінниччині: міжкультурний взаємовплив // Матеріали до української етнології: щорічник. Збірник наукових праць. Вип. 10 (13) / [голов. ред. Г.Скрипник]; НАНУ, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. – К., 2011. – С.126-131.
20. Виконком Павлівської сільської ради депутатів трудящих Калинівського району Вінницької обл. Погосподарські книги (Книга 1. 1945-1947 рр.; Книга 2. 1948-1950 рр.; Книга 3. 1951-1952 рр.)
21. Записано від Гудзик Ольги Леонтіївни (1939 р. н.), жительки с.Яришівка Тиврівського р-ну від 6.07. 2013 р.
22. Виконком Сиваківецької сільської ради депутатів трудящих Липовецького району Вінницької обл. Погосподарська книга на 1962-1964 рр.
23. Записано від Вінника Миколи Васильовича (1923 р. н.), жителя с.Вахнівки Липовецького р-ну від 23.07. 2010 р.
24. Записано від Веретільної Галини Володимирівни (1953 р. н.), жительки с.Ширмівка Погребищенського р-ну від 25.03.2010 р.
25. Записано від Панасюка Олександра Трохимовича (1943 р. н.), жителя с.Шепіївка Калинівського р-ну від 4.07.2010 р.
26. Записано від жительки с.Мурафа Шаргородського р-ну від 16.07.2012 р.
27. Записано від Чайковської Олени Іванівни (1938 р. н.), жительки с. Довжок Ямпільського р-ну від 2.07.2012 р.
28. Записано від Делікатної Катерини Іванівни (1936 р. н.), жительки с. Велика Мочулка Теплицького р-ну Вінницької обл. від 12.07.2009 р.
29. Батирева І.М. Трансформації соціально-демографічної структури сільського населення Східного Поділля в другій половині ХХ ст. // Гуржіївські історичні читання: Зб. наук. праць. – Черкаси, 2013. – Вип. 6. – С. 196-199.
30. Записано від Степаненко Ніни Іванівни (1946 р. н.) жительки с. Могилівка Жмеринського р-ну 9.07. 2013 р.
31. Записано від Волошина Анатолія Івановича (1950 р. н.), жителя с. Довжок Ямпільського р-ну від 4.07.2012 р.
32. Батирева І.М. Етносоціальна структура населення с.Мурафа Шаргородського р-ну Вінницької обл. 1940-1950-х рр. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Історія. – Вип. ХХ. – Вінниця, 2012. – С. 229-233.
33. Записано від Счастлівцевої Олени Кузьмівни (1924 р. н.) жительки с. Могилівка Жмеринського р-ну 8.07.2013 р.
34. Записано від Степаненко Ніни Іванівни (1946 р. н.) жительки с. Могилівка Жмеринського р-ну 9.07.2013 р.
35. Записано від Драчинської Ольги Ізотівни (1929 р. н.), жительки с. Миколаївка Козятинського р-ну Вінницької обл. 2.07.2010 р.
36. Записано від Ковальчук Явдохи Степанівни (1924 р. н.), жительки с.Сосонка Вінницького р-ну Вінницької обл. від 3.07.2011 р.
37. Виконком Деробчинської сільської ради депутатів трудящих Шаргородського району Вінницької обл. Погосподарські книги 1954-59 рр.
38. Виконком Стрижавської селищної ради депутатів трудящих Вінницького району Вінницької обл. Погосподарські книги 1954-1959 рр.

Batyryeva I.M. Cultural and Economic Complex of the East Podillya Peasants in 1950 – 1960's (based on ethnographic expeditions)

The article focuses on the peculiarities of cultural and economic complex of the East Podillya peasants in 1950-1960s, transformation of such elements of material culture as settlement and housing, food system, way of life, occupations of the population. Special attention is paid to the influence of the collective farm system on the conditions of life in Podillya villages and the deformation of the sustainable lifestyles of rural families in Vinnytsia region of the study period.

Keywords: peasants, housing, lifestyle, food system, daily routines, employment of peasants, household, collective farm.

Батырева И.М. Культурно-хозяйственный комплекс крестьян Восточного Подолья 1950 – 1960-х гг. (по материалам этнографических экспедиций)

В статье освещены особенности культурно-хозяйственного комплекса крестьян Восточного Подолья 1950-1960-х гг., трансформацию таких элементов материальной культуры как поселения и жилье, система питания, быт, занятия населения. Особое внимание уделено влиянию колхозной системы на условия жизнедеятельности подольских крестьян и деформацию устойчивого образа жизни сельской семьи Винницкой области исследуемого периода.

Ключевые слова: крестьяне, жилье, быт, система питания, распорядок дня, занятия населения, приусадебное хозяйство, колхоз.

Статтю подано до редколегії 11.01.2017 р.

УДК 392(477.43/.44)»19/20»

М.А. Пилипак

**ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА УКРАЇНЦІВ РЕСПУБЛІКИ БАШКОРТОСТАН
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЕКСПЕДИЦІЙ 2016 Р.)**

Стаття присвячена особливостям традиційної культури українців Республіки Башкортостан і підготовлена в рамках науково-дослідної роботи в галузі історії, етнографії, мови, культури українського населення Республіки Башкортостан, виконаної членами Регіональної громадської організації «Республіканський національно-культурний центр українців Башкортостану «Кобзар» (м. Уфа).

Об'єктом обстеження стали сільські населені пункти в історичних місцях компактного розселення українців на території Башкортостану (південно-західна, західна та центральна частини республіки). Результатом проведеного дослідження є збір цінного фольклорно-етнографічного та діалектологічного матеріалу, а також фото та відео фіксація побуту, елементів матеріальної культури у 5 населених пунктах.

Ключові слова: традиції, культура, трансформація, дослідження.

Дослідження традиційної культури українців Республіки Башкортостан, як малої етнічної групи, в умовах багатонаціонального середовища зберігає свою актуальність і наукову значимість з огляду на стрімкі асиміляційні процеси та зникнення традиційних форм культури.

За свідченням науковців, переселенці з України постійно проживають на території Башкирії з першої половини XVIII ст. [3, с. 12].

Згідно з даними перепису населення станом на 2010 р., на території Республіки Башкортостан проживало 39875 українців [1].

Комплексний збір, перша систематизація та наукове узагальнення української народної творчості в Башкортостані пов'язані з діяльністю співробітників Інституту народної творчості та мистецтв Національної академії наук УРСР. Перебуваючи у воєнні роки в евакуації в Уфі, науковці організували експедиції для вивчення культури своїх земляків. Так, науковці М.Плісецький, В. Ільїн, П. Лисенко, Е. Володарська, М. Береговський та художник М. Давлеткільдєєв виїздили в квітні 1942 р. в Чишминський район, у березні 1943 р. – в Аургазинський та Давлеканівський райони [2, с. 14].

Вагомий внесок у дослідження традиційної культури українців Башкортостану внесли В. Бабенко [3]; І. Карпунін [4], Д. Чернієнко [5], Ф. Ахатова [6;7]. Л. Брянцева [8]. Крім того, низку статей присвячених українознавчій проблематиці, зокрема, весільній обрядовості, підготував автор представленого дослідження [9-14].

Метою статті є аналіз традиційної культури українців Республіки Башкортостан за матеріалами експедиційних досліджень 2016 року.